

MOLNÁR ISTVÁN

Kora újkori temetőrészlet Buzsák határában

A FELTÁRÁS HELYE

Buzsák külterületén, a falutól egy kilométerre, délre található Somogy megye egyik legszebb Árpád-kori műemléke, az úgynevezett Fehér kápolna (1–2. kép).¹ A templom korábban barokk kápolnaként volt ismert, a Lukács Zsuzsa és Benkhard Lilla által végzett falkutatás és részleges feltárás bizonyította be középkori eredetét. A kisméretű, félköríves szentélyű téglatemplom déli falán bejáratot és két résablakot, a nyugati falon egy fűrészfogas párkányt bontottak ki. Megállapították, hogy templomot a 17. században átépítették.² Valamikor a török korban erődített négyzetes templomkörzetet alakítottak ki,³ de ennek ma már csak csekély nyomai érzékelhetőek. A templom mellett középkori település volt, a terepbejárásokon számos kerámiatöredék gyűjthető.

A templomot kapcsolták a középkori Akcs,⁴ Fehérkápolna⁵ falvakhoz is, de valójában a három egymás melletti Kölked falu egyikének egyháza volt.⁶ Ezt támasztja alá az is, hogy egy 1869. évi kataszteri térképen is Ács Magyar puszta Buzsáktól északra van jelölve, míg a Fehér kápolna mellett Kis Kölked dűlőt jelölik.⁷

2013-ban a templom környezetében egy mosdóépületet építettek, amihez egy szennyvíz-tartályt is a földbe helyeztek. Mivel a munkálatok területe a templom körüli temető feltételezett helyére esett, megelőző feltárást végeztünk. A szelvényünk a mosdóépület későbbi helyén, a templom körüli árokhoz közel, a templomtól kb. 20 méterre volt (3. kép). A feltárás során, a kivitelező által kijelölt 4×9 méteres területen egy kiskanalas kotró leszedte a felső humuszréteget. Ezután kézzel mélyítettünk tovább, amelynek során sírok foltjai rajzolódtak ki. Összesen 18 sír és négy telepobjektum foltja látszott. Négy sír foltjának csak a csücske lógott be a szelvénybe, ezeket nem tudtuk kibontani – mivel a tervezett beruházás területénél kissé nagyobb területet nyitottunk meg, erre nem is

¹ Buzsák-Fehér kápolna régészeti lelőhely (középkori templom, temető és település) azonosítója: 19655.

² LUKÁCS – B. BENKHARD 1984, 104; LUKÁCS – BENKHARD 1986, 84.

³ LUKÁCS – B. BENKHARD 1984, 104; M. ARADI 2013, 213.

⁴ SZABÓ 1987, 3. Számos internetes oldalon is ez olvasható.

⁵ KOPPÁNY 1993, 198.

⁶ MÜLLER 1975, 45, 50; M. ARADI 2016, 143–144; M. ARADI 2013, 213; TÍMÁR 2019, III. 218.

⁷ <https://maps.arcanum.com/hu/map/cadastral/?layers=osm%2C3%2C4&bbox=1951294.012692512%2C5881069.733575715%2C1964183.2065871%2C5885273.7701314>

1. kép. A lelőhely elhelyezkedése

2. kép. A Fehér-kápolnaként ismert Árpád-kori templom (Fotó: Molnár István)

3. kép. Űrfelvétel a templom környezetéről, X jelzi a feltárás helyét (Forrás: Google Earth)

volt szükség. A szelvénytől néhány méterre délre egy 2×4 méteres gödröt ástak a szennyvíztartály számára, ebben egy sírt bontottunk ki, a terület többi részét egy újkori bolygatás, négy-öt tuskó elásása bolygatta.

A feltárt objektumok már ránézésre is két elkülönített korszakra oszlottak. Középkori gödröket és sírokat találtunk, amelyeket egyértelműen metszettek a kora újkori sírok (2. tábla).

A FELTÁRT OBJEKTUMOK

Középkori gödrök

8. gödör

A szelvény északkeleti részén volt. Egy része az északi szelvényfal alá esett. Sekély, szabálytalan ovális alakú objektum. Metszette a 2. sír. Fala rézsús, az alja ívelt. Barna kevert betöltése volt. Leletanyag nem volt.

9. gödör

A szelvény keleti részén volt. Metszette az 1., 2., 6. sír, a nagyobb részét megsemmisítették. Sekély, szabálytalan ovális alakú, nagyméretű, 2,5 méter átmérőjű objektum. Fala rézsús, az alja ívelt. Szürkésbarna kevert betöltése volt. Leletanyag nem volt. A nagyobb részét a sírok elvitték.

14. gödör

A szelvény keleti részén volt. Metszi a 2. sír. Sekély, közepes méretű, szabálytalan ovális alakú objektum. Fala rézsús, az alja ívelt. Kissé paticsos, barna kevert betöltése volt. Leletanyaga egy középkori téglá, három vasszög, közepes mennyiségű késő középkori kerámia.

17. gödör

A szelvény középső-déli részén volt. Metszi a 2., 16., 4. sír. Sekély, közepes méretű, hosszúkás, ovális alakú objektum. Rövid árokszakas is lehet. Fala rézsús, az alja egyenes. Kissé paticsos, kevert barna betöltése volt. Leletanyaga: egy késő középkori kerámatöredék.

Középkori sírok

7. sír

A szelvény középső, déli részén volt. A lábak kilógnak a szelvényből. Lekerekített sarkú téglalap

alakú, kisméretű, sekély, ÉNy–DK-i tájolású sírgödre volt. Betöltése kevert barna. Kicsi, 1 éves kora előtt elhunyt⁸ gyermek sírja. Hátán fekve, nyújtott helyzetben temették el. Hiányosan maradt meg. Melléklete nem volt (2. tábla).

10. sír

A 6. sírtól délre volt, a 6. sír metszette az oldalát. Lekerekített sarkú téglalap alakú, ÉNy–DK-i tájolású sírgödre volt. Betöltése kevert barna. 2–3 éves gyermek sírja. Csak a koponyája maradt meg. Melléklete a szelvényben lévő részében nem volt.

12. sír

A szelvény északnyugati részén volt. Metszette a 3. sír. A 7. és 10. sírokhöz hasonló a tájolása. Lekerekített sarkú téglalap alakú, kisméretű, sekély, ÉNy–DK-i tájolású sírgödre volt. Betöltése kevert barna. 4–6 éves gyermek sírja. Hátán fekve, nyújtott helyzetben temették el. A bal kéz a medencén, a combcsontnál volt, a jobb kéz a medencébe lett hajtva. Melléklete nem volt (2. tábla).

A kora újkori temető sírjai

1. sír

A szelvény keleti részén volt. A lábak kilógnak a szelvényből. Metszette a 9. objektumot. Lekerekített sarkú téglalap alakú, nagyméretű, mély Ny–K-i tájolású sírgödre volt. Betöltése kevert sárgásbarna. 15–17 éves lány sírja. Hátán fekvő, nyújtott helyzetben temették el. A karok a medencén voltak, egymáson keresztbe téve, a jobb kéz volt felül. Melléklete nem volt (1. tábla).

2. sír

A szelvény középső részén volt. Metszette a 9. és 14. objektumokat. Lekerekített sarkú téglalap alakú, nagyméretű, mély, Ny–K-i tájolású sírgödre volt. Betöltése kevert sárgásbarna. 23–27 év közötti férfi sírja. Hátán fekvő, nyújtott helyzetben temették el. A bal kéz a medencén, a jobb kéz felette a hason volt (1. tábla).

Melléklete: egy ezüstpénz, II. Mátyás 1617. kiadású dénárja volt a bal kezénél (4. tábla 1).⁹ A földjében középkori kerámia volt.

3. sír

A szelvény középső részén volt. A 18. sír volt tőle délre, ez inkább utántemetkezésnek tűnik. Tájolásuk hasonló. Lekerekített sarkú téglalap alakú, nagyméretű, mély, Ny–K-i tájolású sírgödre volt. Betöltése kevert sárgásbarna. 14–15 éves kamasz sírja. Hátán fekvő, nyújtott helyzetben temették el. A bal kar a medencénél, a jobb a medence mellett volt (1. tábla). Melléklete: Lipót 1695. kiadású ezüst dénára volt a jobb kezénél.

4. sír

A szelvény középső részén volt. Ugyanabba a sírgödörbe temetve, alatta a 19. és 20. sír feküdt. A 20. sír 30 cm-rel van mélyebben a 4. sírtől. Metszette a 17. középkori gödröt.

Lekerekített sarkú téglalap alakú, nagyméretű Ny–K-i tájolású sírgödre volt. Betöltése kevert sárgásbarna. Viszonylag sekélyen voltak benne egy 1–3 éves gyermek maradványai. (A nagy sírgödör a korábbi 20. sírral magyarázható.) Hátán fekvő, nyújtott helyzetben temették el. A jobb kéz a medencén, a bal a medence mellett volt. Melléklete nem volt, földjében késő középkori kerámia volt (1. tábla).

⁸ Az antropológiai vizsgálatot László Orsolya végezte.

⁹ A táblákat Balla Krisztián és Nyári Zsolt készítette.

5. sír

A szelvény nyugati részén volt. Lekerekített sarkú téglalap alakú, nagyméretű, mély, Ny–K-i tájolású sírgödre volt. Betöltése kevert sárgásbarna. 30 évesnél idősebb férfi sírja. Hátán fekvő, nyújtott helyzetben temették el. A medencéig van meg. A lábak nyújtva voltak. A bal kar a medencénél, a jobb kissé felette volt. Melléklete nem volt (1. tábla).

6. sír

A szelvény keleti részén volt. A lábak kilógnak a szelvényből. Metszette a 9. objektumot. Lekerekített sarkú téglalap alakú, nagyméretű, sekély, Ny–K-i tájolású sírgödre volt. Betöltése kevert sárgásbarna. 40 évesnél idősebb férfi sírja. Hátán fekvő, nyújtott helyzetben temették el. A karok keresztben voltak téve a medencén, a jobb kéz volt felül. A koporsó feltja jól követhető volt a sír oldalán. Az álla leesett. Melléklete nem volt (1. tábla).

11. sír

A szelvény északi részén volt. A bal lába kilóg a szelvényből. Metszi a 8. gödröt. Lekerekített sarkú téglalap alakú, nagyméretű, viszonylag mély, Ny–K-i tájolású sírgödre volt. Betöltése kevert sárgásbarna. 23–27 év közötti nő sírja. Hátán fekvő, nyújtott helyzetben temették el, de a lábait kissé felhúzták. A jobb kar a medence mellett, a bal a medencén volt. Az álla leesett. Melléklete nem volt, de koponyáján zöld patina, talán párta nyoma látszik (2. tábla).

13. sír

A szelvény északnyugati sarkában volt. Csak kis része lóg be a szelvénybe. Nem volt kibontható. Ny–K-i tájolású.

15. sír

A szelvény délnyugati részén volt. A sírgödör legvége kilóg, de a váz még a szelvényben volt. Az 5. és 21. sír között volt, azokkal sort alkot. Lekerekített sarkú téglalap alakú, nagyméretű, viszonylag mély, Ny–K-i tájolású sírgödre volt. Betöltése kevert sárgásbarna. 30–35 éves férfi sírja. Hátán fekvő, nyújtott helyzetben temették el, de a lábait kissé felhúzták. A bal kar a jobb medencén, a jobb kar a medence mellett volt. Az álla leesett, a koponya jobbra billent. A földjében egy 2–2,5 éves gyermek lábcsontjai voltak (2. tábla).

Melléklete: a sír felszedésekor Lipót 1682. kiadású ezüst dénárját találtuk meg. Át volt fúrva, felfüggesztve is viselhette, de a kezéből is kieshetett, a sír földjében is lehetett (4. tábla 2).

16. sír

A szelvény északi részén volt. A bal lába kilóg a szelvényből. Metszi a 17. gödröt. Lekerekített sarkú téglalap alakú, nagyméretű, viszonylag mély, Ny–K-i tájolású sírgödre volt. Betöltése kevert sárgásbarna. 40–45 éves nő sírja. Hátán fekvő, nyújtott helyzetben temették el. A koponya elbillent. A jobb kar a hason, a bal alatta, ferdén a medencén (2. tábla).

Melléklete: a sír alatt Lipót 1682-es ezüst dénárja volt, amely a bal kezéből eshetett ki (4. tábla 3).

18. sír

A szelvény északnyugati részén, a 3. sírtől délre volt. Lekerekített sarkú téglalap alakú, kisméretű, sekély, Ny–K-i tájolású sírgödre volt. Betöltése kevert barna. A 3. sírral tájolásuk hasonló, a 18. sír kisebb gödrét közvetlenül a 3 sír mellé ásták, utántemetkezés lehet. Fél évesnél fiatalabb gyermek sírja. A koponya betört, rossz megtartású. Hátán fekvő, nyújtott helyzetben temették el. A bal kar a test mellett lehetett, a jobb kar helyzete nem rekonstruálható. Melléklete nem volt (2. tábla).

19. sír

A 4. sír alatt, a 20. sír fölött volt. Együtt egy családi, többes rátemetkezés részei. Csecsemő csontjai, egykori temetkezés maradványa, amely azonban a 4. sír ásásakor megsérült, rombolódott, hiányosan maradt meg. Lekerekített sarkú téglalap alakú, nagyméretű, mély sírgödörben (a 20. sír gödrében) volt. Ny–K-i tájolású. Betöltése kevert sárgásbarna. Melléklete nem volt.

20. sír

A 19. és 4. sírok alatt volt. Egy felnőtt (20. sír) eltemetése után egy csecsemő (19. sír) és egy kisgyermek (4. sír) került eltemetésre ugyanabban a sírgödörben. A 20. sír kb. 60 cm-rel volt a 4. sír alatt. Lekerekített sarkú téglalap alakú, nagyméretű, mély, Ny–K-i tájolású sírgödre volt. Betöltése kevert sárgásbarna. 18–29 év közötti felnőtt férfi sírja. Rossz megtartású. Hátán fekvő, nyújtott helyzetben temették el. A bal alkar a combcsonton, a jobb a medencelapáton volt. Gombos ruhában, patkolt csizmában volt eltemetve (3. tábla).

Mellékletei: 1.: ón fülesgombok. Két típusba sorolhatóak. A felsőtest középvonalában, a nyaktól a medencéig 14 db gömb alakú fülesgomb volt, ezzel fogták össze a felsőruhát (4. tábla 7). A gombok felszedése után, egy réteggel alattuk 17 db félgömbös fülesgombot találtunk, amelyek egy alsóbb ruhadarabon voltak (4. tábla 8). 2–3.: csizmapatkók a saroknál (4. tábla 5–6). 4.: 1669-ben vert érme, a koponya felszedésekor találtuk. Christian liegnitzi, briegi és wohloui herceg krajcárja (4. tábla 4).¹⁰ Az elhunyt szájában lehetett, de a koponya nem zöld, lehetséges, hogy csak a sírba dobták a pénzt.

21. sír

A szelvény délnyugati sarkában volt. Csak egy része lóg be a szelvénybe. Nem volt kibontható. Ny–K-i tájolású. Nagyméretű, lekerekített sarkú sírgödör.

22. sír

A szelvény délkeleti sarkában volt. Csak egy része lóg be a szelvénybe. Nem volt kibontható. Ny–K-i tájolású. Lekerekített sarkú sírgödör.

24. sír

Az előző szelvény helyén épült mosdóépülettől délre lehelyezett szennyvíztartály számára ásott gödörben találtuk, az előző síroktól keletre volt.

Lekerekített sarkú téglalap alakú, nagyméretű, viszonylag mély, Ny–K-i tájolású sírgödre volt. Betöltése kevert sárgásbarna. 35–39 év közötti férfi sírja. A nyugati része (koponya, kulcscsont) kilóg a szelvényből. Hátán fekvő nyújtott váz, a lábak nyújtva voltak. A karok a medencére voltak helyezve. Melléklete nem volt (3. tábla).

TEMETKEZÉSI SZOKÁSOK

A három középkori sír jól elkülöníthető. Tájolásuk eltér a későbbiekétől, jóval sekélyebbek is azoknál. Egymástól távolabb, ritkán helyezkednek el, maguk nem metszenek semmit. Bár a későbbi temetkezések és gödrök eltüntethettek sírokat, de a terület korábban sem hasonlíthatott a középkori sírmezők egymást többszörösen metsző temetkezésekből álló központi részére. A templomtól távol és északnyugatra lévő terület nem volt kedvelt temetkezési hely, különösen az Árpád-kor késői szakaszában, a 13. századtól nem.¹¹ A sírok a középkori temető szélén lehettek, az itt előforduló középkori gödrök alapján feltételezhetjük, hogy a terület nem is mindig tartozhatott a szorosan vett temetőhöz. A templomkert ma látható méretei az erődítés építése során alakultak ki, a korai

¹⁰ Ezúttal is köszönöm Varga Máté segítségét az érmék azonosításában.

¹¹ RITOÓK 2010, 482.

kiterjedését nem ismerjük, sem az 1980-as évek feltárásai során, sem 2013-ban nem került elő temetőárok nyoma. A sírok feltehetően a temető korai időszakhoz tartoznak. A késő középkorban már biztos nem temettek a területre, az ekkor ide ásott gödrök alját bontottuk csak ki. Az egymással megegyező tájolású sírok nem követik a templom tájolását, attól északnyugat felé eltérnek.

Összesen tizenhat sír kora újkori – a török hódoltság és a török kiűzése utáni időszakból származó – sírt találtunk, amiből (teljesen vagy részben) tizenháromat bontottunk ki. A rátemetkezések miatt 11 db sírgödör volt. A kialakuló négyzetes alaprajzú templomkörzet északnyugati sarkában lévő területre a 17. században már a templom tájolását követve, Ny–K-i tájolással kezdtek temetkezni. A sírok nagyjából sorokba rendeződnek, a szelvényben négy sor követhető. Legnyugatabbra a 21., 15., 5., keletebbre a 20. (19., 4.), 16., 18., 3., majd a 22., 2., 11., a szelvény keleti sávjában a 23., 6., 1. sír alkot sort. A sírok közötti hely nem mindig egyforma, a nagyobb szüneteket, kihagyott helyeket esetleg elpusztult gyermeksírokkal is magyarázhatjuk.

A sírgödrök viszonylag nagyok és mélyek, lekerekített téglalap alakúak. Koporsónak egy esetben volt határozott nyoma. A sírok csak a korábbi, középkori sírokat rombolják, ugyanakkor rátemetkezések előfordulnak. A rombolás hiányának oka lehet, hogy a temető e részét viszonylag rövid ideig használták, később már csak a mai buzsáki templom mellé temetnek. Egy fiatal férfi sírjára kétszer is rátemetkeztek, egy csecsemő majd egy egyévesnél valamivel idősebb gyermek került a sírba. A 18. sírban fekvő csecsemőt közvetlenül a 3. sírban fekvő kamasz gyermek sírjához ásták. Tehát mindhárom esetben kicsi gyermekeket temettek a korábbi sírokba. A 15. sírban is voltak gyermekcsontok, de ezek helyzete nem egyértelmű, akár a középkori temetőből is származhatnak.

Hat férfi, három nő, egy nem meghatározható nemű kamasz és három utántemetett kisgyermek tartozik a temető újkori részéhez. Az elhunytakat háton fekvő, nyújtott helyzetben temették el. A kéztartások változatosak, jellemzően az egyik vagy mindkét kéz a medencén vagy a hason feküdt. A mellékletek szegényesek, hiszen csak az egyik sírban voltak gombok és csizmapatkók. A tíz sírgödörben öt pénzt találtunk, amelyek az 1617 és 1694 közötti időszakból származnak. Négy kézben, egy a fejnél volt.

A talált leletek jellemzőek a pénzek által meghatározott időszakban, ugyanakkor az etnikum meghatározására már nem alkalmasak. A csizmapatkók előfordulnak mind a délszláv, mind a magyar temetőben, ahogy pénzadás szokása is mindkét esetben megfigyelhető.¹² Hasonlót mondhatunk a gombokról is, a 20. sírban megfigyelt gombsoros viselet sem szokatlan a korban. Az elől gombsorral záródó ruhát mellénynek, esetleg mentének, dolmányoknak rekonstruálják.¹³ Esetünkben két, egymás felett viselt ruhadarabot képzelhetünk el, ahol az alul viselt tizenhét félgömbös, a felső tizennégy gömbös óngömbbal záródott. A gömb alakú gombok két részből lettek összeforrasztva, hosszúkás, ovális átmetszetű fülük volt. A félgömbös gombok valójában a gömb felénél kisebbek, kb. a gömb felső harmadának felelnek meg. A belső oldalukon lévő, hosszúkás, ovális fülükkel erősítették a ruhára őket (4. tábla 7–8).

A temetőt a pénzek alapján a 17. században használták, még a török alatt kezdtek temetkezni és a felszabadító háborúk után is folytatták. A temetkezések szabályos rendben történtek, nem hasonlíthatóak a török korban megszokott, a romos templomba vagy templom mellé történő eseti betemetkezésekhez.

Az új temetkezések már a négyzetes alakú erődített templomkerthez látszanak igazodni. Az erődítés nem tűnik jelentősnek, ma már nincs sok nyoma. Feltehetően csak egy árokra és kisebb (egy-két soros) palánkra gondolhatunk. Nem volt kutatva, pontosan nem datálható, a hasonló példák alapján még a keresztény időkben a török veszély miatt alakíthatták ki. Ugyanakkor van példánk korábbi templomerődítésre is, és az erődített templomokat a török is bevonta az erődítési láncolatába.¹⁴

¹² WICKER 2008, 135–137, 140–142.

¹³ WICKER 2008, 119–127; GAÁL 1982, 172–173.

¹⁴ M. ARADI 2013, 204, 214.

Sajnos nem tudjuk, a kései temetkezések mekkora területre terjedtek ki. Mivel a templomkert szélénél vagyunk, gondolhatunk arra, hogy az egész területet kitöltötték, erre utal, hogy az 1980-as években két hasonló korú, 18. század elejinek meghatározott sírt találtak.¹⁵ Ugyanakkor mivel viszonylag rövid időszakról van szó, lehetséges, hogy a közösség valamiért csak a körzet bizonyos részeit használta temetkezésre. Ennek az is lehet az oka, hogy több közösség osztotta fel a temető területét egymás között, akik a templomot közösen használták. Talán egy újonnan érkező csoport temetkezett a temető szélére, akik nem kaptak helyet a templomhoz közel vagy nem akartak a régebbi sírokra temetkezni.

Az embercsontok antropológiai vizsgálatát László Orsolya végezte el. Megállapította, hogy a buzsaíki egyénektől származó adatok bár megbízható statisztikai összehasonlító elemzésre nem alkalmasak, de az jól látható, hogy a korszak azon temetőinek értékeivel mutatnak nagyfokú azonosítást, amelyeket balkáni eredetű népességhez szoktak kapcsolni.¹⁶

A buzsaíki népesség csontanyaga tehát az ismert korabeli délszláv, „rác” temetőkre hasonlít, ugyanakkor a temetkezés jellege döntően különbözik azoktól. Utóbbiak temetői a településektől kissé távolabb lévő dombokon voltak. A betelepülő ortodox népesség nem temetkezett be a középkori katolikus templomok mellé.¹⁷ Ez alapján tehát egy délszláv származású, de feltehetően nem ortodox, hanem katolikus népességgel számolhatnánk.

A temetkezések 17. századi újraindítása és a temetkezési rend újrászabályozása időben jól egybevágna a templom 17. századi felújításával. Ekkor a szentély javították ki és magasztították meg. Ennek idejét a feltárást és falkutatást végző Benkhard Lilla és Lukács Zsuzsa beszámolóikban a török kor utánra, illetve a 17. századra tették.¹⁸ A keltezés alapja egy 1701-ben készült oltár, amely nem fért volna be az alacsonyabb belterű Árpád-kori szentélybe. Ez alapján elképzelhetünk akár török alatti, akár a felszabadulás utáni építkezést is. Az biztosnak tűnik, hogy már 1701 előtt viszonylag jól működő, valamennyi pénzt a templom felújítására fordítani tudó közösség élt a területen.

TÖRTÉNETI ADATOK

Mint utaltam rá, a Fehér kápolna néven elhíresült Árpád-kori templom, a körülötte lévő temető és a szomszédos középkori településnyomok valamelyik Kölked faluhoz tartoztak. Az egymás mellett lévő, feltehetően egy korábbi település felosztásából született Kölkedek közül három is templomos hely volt. A különböző néven szereplő, legalább három Kölked szétválogatása meglehetősen nehéz feladat. Tímár Péter középkori településekről írt monumentális művében a következő névalakokat sorolta fel: Szakácskölked, Kiskölked, Felsőkölked, Felkölked, Szentandráskölked, Szentmártonkölked, Szentlőrinckölked, Csarmaszkölked, Messerkölked.¹⁹ Nyilván az egymás melletti Kölkedek megkülönböztetése miatt kellett a birtokosra, a templom védőszentjére utaló jelzővel ellátni a településeket az oklevelekben. A források alapján Szakácskölked Szentmihálykölkeddel, Csarmaszköl-

¹⁵ LUKÁCS – B. BENKHARD 1984, 104. 2013-ban a templomtól 23–25 méterre keletre, a bejárat helyén két 1,5 méteres négyzet alakú oszlophelyet ástak. Ezekben nem voltak sírok, a temető már nem terjedhetett ki ideig.

¹⁶ LÁSZLÓ 2020. A buzsaíki népességre az igen rövid (hyperbrachycran), a hosszúság/ magasság jelző alapján a közepesen magas/igen magas (orthocran/hyperhypsikran), valamint a hosszúság/szélesség jelző alapján az igen alacsony (tapeinocran) koponya jellemző, mindkét nem esetében. A homlok széles/közepesen széles (stenometop/metriometop); az arc széles és alacsony (euryprosop); a felsőarc igen széles és alacsony (hypereuryen). A szemüreg igen változó morfológiailag, a nőkre inkább az alacsony (chamaekonch), a férfiakra inkább a magas szemüreg jellemző (hypsikonch). Az orrüreg a nőknél inkább széles (chamaerrhin), férfiaknál inkább a keskeny (leptorrhin), a szájpadlás mindkét nemnél közepesen széles (mesostaphylin). A nők esetében (két egyén) az átlagos testmagasság 158,4 cm, férfiaknál (hat egyén) 166,4 cm volt. A nők esetében a késő középkori mintákhoz képest ez magasabb értéket jelent, míg a férfiaknál némileg alacsonyabbat, de mindkét nemre a közepesen magas termet jellemző (2. tábla), ami a korszak balkáni eredetű népességeinél jelentkezik.

¹⁷ WICKER 2008, 48–52.

¹⁸ LUKÁCS – B. BENKHARD 1984, 104; LUKÁCS – BENKHARD 1986, 84.

¹⁹ TÍMÁR 2019, III. 218–219.

ked pedig Szentmártonkölkeddel lehet azonos, míg Szentandráskölked Felső- és Kiskölkeddel is azonosíthatónak tűnik, ez utóbbi lehet a Fehér kápolnához tartozó falu.

Sajnos nincs szükség arra, hogy teljesen belekeveredjünk a különböző Kölkedek azonosításában, ugyanis a török kor háborúi nagyban egyszerűsítették a településhálózatot. 1542-ben még szerepel Kiskölked és Szakácskölked, de 1608-ban, 1609-ben, 1610-ben Szakács- és Kiskölked praediumként, illetve pusztaként volt említve. 1652-től arról értesülünk, hogy Szakácskölkedet a buzsákiak élik, 1695-ben az egyik Kölked Niklához tartozó puszta. 1701-ben és 1702 elpusztult faluként említik Kölkedet.²⁰ A falvak 16. századi eltűnése jól megmagyarázható a történeti adatokkal. A Kölkedtől néhány kilométerre délkeletre lévő Lak (mai Öreglak) vára 1566-ban került török kézre,²¹ míg az északra lévő Fonyód 1575-ig magyar kézen volt.²² A hosszabb időre a frontvonalra kerülő terület falvai elpusztultak, az újabb csapást a tizenöt éves háború jelentette a térségre, amikor a laki vár is kétszer gazdát cserélt.

Úgy tűnik tehát, hogy a középkori sírokat és gödröket megnyugtatóan valamelyik (feltehetően Kis-, Felső-, Szentandrás-) Kölkedhez kapcsolhatjuk, de a 17. századi temetkezések idejére már elpusztultak a falu.

A 17. században tűnt fel a forrásokban Buzsák.²³ Simeone Matkovich bosnyák pap 1620-ban járt Buzsákon. Beszámolója szerint a településen és környékén ezerötven katolikus hívet talált. Mivel a bosnyák pap gyóntatott és prédikált, a katolikus hívek is délszlávok lehettek.²⁴ Nem tudjuk, mikor érkeztek a térségbe, a temető legkorábbi, 1617-es pénze és a legkorábbi híradás időpontja mindenesetre elég közel van egymáshoz.

1635-től Vidrócki Benedek pécsi horvát pap tevékenykedett a térségben. 1637-es beszámolója alapján Buzsák központtal szervezte meg a lelkipásztorkodást. A buzsáki templom építéséről és a környékbeli templomok helyreállításáról számol be,²⁵ ami jól összevág a Fehér kápolna 17. századra keltezett megújításával. Kérdéses, hogy a temetkezések szervezett újraindulása, a korábbi templom körzetébe történő temetkezés spontán folyamat, vagy az itt tevékenykedő papok tevékenységének eredménye? A temetkezések során több csoport is használhatta a templomkörzetet. Akár a magyar lakosság maradéka is élhetett még a területen, még ha szervezett, adózó csoportként nem is szerepelnek már a forrásokban.

Buzsákot 1647-ben Szigliget várához tartozónak említették. 1652-ben Szakácskölked földjét a buzsákiak használták. Az újonnan érkezők tehát fizették a magyar földesuraknak járó adót, a kettős adóztatás úgy látszik, valamennyire rájuk is kiterjedt.²⁶ Egy főleg mezőgazdaságból élő délszláv népesség élt a környéken a 17. században.

Az 1640-es évektől Somogy megye nagyobb területein az andocsi jezsuita misszió fejtette ki tevékenységét. Bár a környéken számos település a misszióhoz tartozott, Buzsákot nem említik a 1647-es felsorolásában.²⁷ Talán a már a többé-kevésbe megszervezett délszláv nyelvű közösség miatt nem kapott Buzsák nagyobb figyelmet a missziótól.

1701-ben Buzsák a Jankovich és Lengyel család birtoka volt. Ekkor fatemplomuk volt.²⁸ A viszonylag későn megjelenő Buzsákot említik a felszabadító háborúk utáni összeírásban is.²⁹ 1712-ben Buzsák vegyes lakosságú, magyarokat, horvátokat, vendeket említenek. Néhány év múlva magyar többség

²⁰ TÍMÁR 2019, III. 218–219.

²¹ Ideiglenesen 1555-ben is elfoglalhatták. MAGYAR – NOVÁKI 2005, 103.

²² MAGYAR – NOVÁKI 2005, 47.

²³ Buzsákkal kapcsolatba hoztak egy 14. századi említést is (KOPPÁNY 1993, 198), de ez Tímár Péter szerint a Bocsokként is említett Szenttamás falura vonatkozik (TÍMÁR 2019, V. 101).

²⁴ MOLNÁR 2000, 6.

²⁵ MOLNÁR 2000, 9.

²⁶ TÍMÁR 2019, III. 218–219.

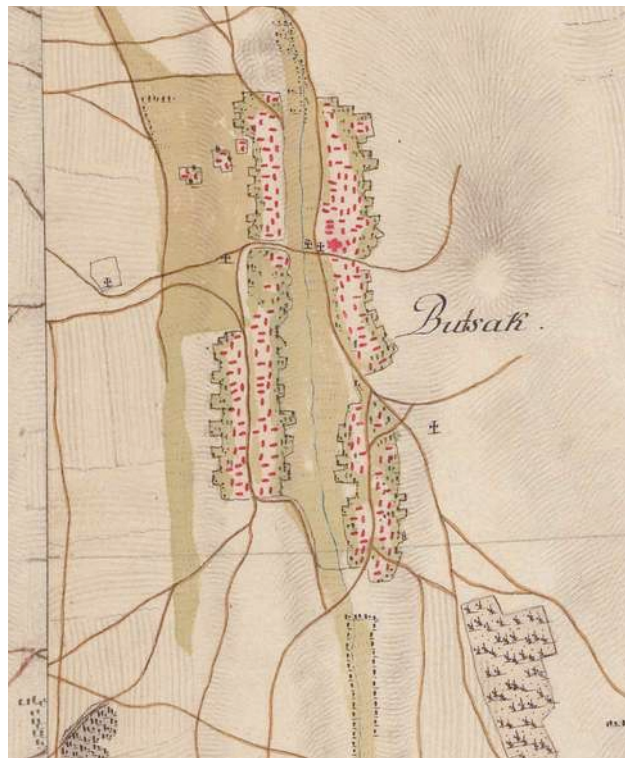
²⁷ MOLNÁR 2000, 22.

²⁸ TÍMÁR 2019, III. 218–219.

²⁹ NAGY 1978, 36.

mellett horvátok és sokacok szerepeltek. Többen kontinuos családnak tartották magukat, akik egy része már a török hódítás alatt, a másik részük azután, de 1695-ig érkezett. A 18. század elején még nagy ki-bevándorlás volt a faluba, de Szita László szerint Buzsákon a sokac, bunyevác jelenlét a 18. század végén igazolható.³⁰ Katolikus vallásuk is elősegíthette a csoport helyben maradását, szemben a sokszor a törökkel együtt vagy a felszabadulás utáni években „eltűnő” ortodox rácokkal. Később a magyarok mellett csak horvátokról beszélnek, aminek a katolikus délszláv csoportok összeolvadása lehet az oka. Buzsák ma elsősorban különleges népművészetéről, a buzszáki hímezésről híres, amelynek egyediségét a település vegyes, magyar és délszláv eredetű lakosságával szokták magyarázni.³¹

Tehát adatolt a térségbe egy katolikus délszláv betelepülés, ami jól magyarázza a 17. században, elsősorban a balkáni eredetű lakosságra jellemző embertani jegyekkel rendelkező elhunytakkal újrainduló temetkezéseket. A térségben Buzsák település játszhatott központi szerepet, ugyanakkor az érkezők kisebb csoportokban települhettek le. A buzszáki katolikus templom is középkori eredetű lehet, hiszen egy átépítéskor gótikus ülőfülkék nyomát látták.³² A templomot is több középkori faluhoz kapcsolták már, feltehetően Tímár Péternek lehet igaza, aki egy másik Kölked falu templomának tartja.³³ Ugyanakkor, mint már utaltam rá, a források 1637-ben egy újonnan emelt templom építéséről számoltak be, majd a 18. század elején Szent Rozáliának szentelt fatemplomot említenek. Ez a két épület ugyanaz lehet, de nem azonos a mai buzszáki templommal. Az első katonai felmérés térképén több temetőre utaló jelet látunk (4. kép).³⁴ A településtől délre, a Fehér kápolnánál és a mai buzszáki templomnál látunk egy-egy keresztet. Az utóbbival szemben, 500 méterre keletre, valamint a két, egymástól 3 kilométerre lévő templom között, a település délkeleti részénél is jelölnek egy temetőt. Utóbbi területeken a következő századokban is létező Ó temető és Régi temetői-dűlő helynevek is utalnak az egykori sírmezőkre. Úgy tűnik, hogy 3 kilométeren belül akár négy temető működhetett, ami a középkori előzményekkel, a három, egymáshoz közeli templommal, de a betelepülő délszlávok kisebb csoportokban való temetkezésével is magyarázható. Elképzelhetőek vallási különbségek is, a templom nélküli temetkezéseket akár újonnan érkező ortodox csoportok is használhatták. A népesség kicserélődésére nemcsak az új településnév, de a templomok új patrocíniumai is utalnak.

4. kép. Az első katonai felmérés részlete, Buzsáktól délre jelzik a Fehér-kápolnát, Buzsák belterületén több temetőt jelölnek (Forrás: <https://maps.arcanum.com/hu/map/firstsurvey-hungary>)

³⁰ SZITA 1993, 8, 20, 106.

³¹ SZABÓ 1987; KERÉKGYÁRTÓ – KNÉZY 1975, 120.

³² MÜLLER 1975, 45.

³³ TÍMÁR 2019, III. 218–219.

³⁴ <https://maps.arcanum.com/hu/map/firstsurvey-hungary/?layers=147&bbox=1944432.2855648398%2C5880475.536896409%2C1970210.6733540157%2C5889896.400632556>

EGY LEHETSÉGES PÁRHUZAM

Elhagyott katolikus templomok mellé temetkező hódoltságkori délszlávokra nem ismerek más példát. Az ortodox rácokhoz kapcsolt temetők a településeik közelében fekvő dombokon találhatóak, úgy tűnik, kerültek az elhagyott templomok. ³⁵Az érkező katolikus délszlávok esetében nem lenne elképzelhetetlen a korábbi katolikus templomok mellé történő temetkezés, de a templom körüli temetők nagyszámú sírja közül nem kiválogathatóak esetleges temetkezéseik. Úgy gondolom, egy másik Somogy megyei temető esetében is felvethető ez a lehetőség. A Kaposvár-61-es út lelőhelyen ³⁶Bárdos Edith vezetésével feltárt temető Apáti faluhoz tartozhatott, és a 11. századtól a 17. század végéig, esetleg a 18. század elejéig működött. ³⁷Bár a falu és temploma az 1550-es évekre már elpusztult, számos későbbi temetkezést is feltártak.

A környéken jelentős délszláv lakossággal számolhatunk. A kaposújvári vártól keletre eső terület az 1540-es években a frontvonalra került, és mire a vár 1555-ben elesett, a környékbeli falvak többsége (Apáti, Keszi, Lak, Zarany, Csiget, Désida) eltűnt a forrásokból. Néhány évtized múlva „vlahokról” és „rácokról” hallunk a térségben. ³⁸A koppányi vlahok 1570-es felsorolásában szerepel Sziget és Apáti, ³⁹a grábóci kolostor historia domusa beszél Kaposvárra és a Kapos mellé települő rácokról. ⁴⁰Mint fentebb írtam, a temető Apáti faluhoz tartozott, amelyet 1633-ban a mellette lévő Rácivánnal (helyét földrajzi név őrzi, a 61-es úti temetőtől nem messze) és *Ferszer sue Weizlakkal* (a középkori Lak, a mai Fészerlakpuszta) adtak zálogba. 1672–1683 között Apátit is rác faluként sorolták fel, Kislak puszta (a középkori Lak), Kis Csigó és Nagy Csigó puszták (a középkori Csigetnél) és az ekkor feltűnő Toponár mellett. ⁴¹Gyakorlatilag egy összefüggő délszláv lakosságú területtel számolhatunk a szentjakabi apátságtól északra lévő területen.

A kérdéses terület közepén két, egymástól 1–1,5 kilométerre talált, templom nélküli, kora újkori leleteket tartalmazó sírcsoportról feltételezhető, hogy hódoltságkori betelepülőkhez tartozott. 2000-ben Toponár és Kaposvár között, a 61/1. lelőhelyen Aradi Csilla és Somogyi Krisztina ásátása során húsz sírt és három üres sírgödrot találtak, a leletanyagban sajnos csak 1 db párizsi kapocs volt. ⁴²A temetőtől délnyugatra, Kaposvártól északkeletre, a mai Kisgátnál 2008-ban és 2009-ben került feltárássra egy délszlávokhoz kapcsolható temetőrészlet. A kilenc sírből öt férfiakhöz tartozott, közülük négynek nem volt melléklete, az ötödiket szemüregében vastúvel, a lábai között egy hegyével felfelé néző késsel temették el. Két kamasz sírját is kibontottuk, az egyikük sírja padmalyos volt, négy gombot viselt ruháján, a másik sírban egy gomb volt. A két női sír egyikében két fülesgomb volt, a másik nőt ülve, talpa alá tett lópatkóval temették el. ⁴³Tehát úgy tűnik, a környéken is a települések melletti dombokon temetkeztek az újonnan betelepülők. Kérdéses, hogy voltak-e itt is katolikus délszlávok, akikről feltételezhetjük, hogy a megszentelt földnek számítót, egykor Apátihoz tartozó, elhagyott templom körüli temetőt vették használatba. Bár a szűkszavú források erről nem szólnak, arra van adatunk, hogy a közeli kaposvári várnál éltek ilyen csoportok. Ugyan a forrásokban ott is csak „rácok” szerepelnek, a visszafoglalás utáni összeírás megkülönbözteti a délszlávok által lakott külvárosban élő katolikus és „rác vallású” lakosok házáit. ⁴⁴

A 61-es úti, egykor Apátihoz tartozó temetőben feltűnő a túsírok nagy száma. Huszonhárom sír döntő többségében csak egyszerű kislejű vagy gyöngyös fejű tűk voltak, darabszámuk három és

³⁵ WICKER 2008, 48–51.

³⁶ Teljes neve: Kaposvár-61-es úti templom, templom körüli temető; azonosítószáma: 40208.

³⁷ BÁRDOS 1978; BÁRDOS 1987.

³⁸ MOLNÁR 2016, 240–241.

³⁹ ÇOBAN 2008, 186.

⁴⁰ SZAKÁLY 1975, 116.

⁴¹ TÍMÁR 2016, 102, 234, 241, 271.

⁴² SOMOGYI 2000, 246.

⁴³ MOLNÁR 2016, 235–240.

⁴⁴ SZAKÁLY 1975, 135.

tizenhárom között változott.⁴⁵ Az egyszerű tűk a hódoltságkori délszláv temetők tipikus darabjai, bár időnként a templom körüli temetőkben is előfordulnak, elsősorban hódoltsági területen, ritkán azon kívül.⁴⁶ A Kaposvár mellett temetőben kifejezetten sok ilyen sír volt, főleg ha figyelembe vesszük, hogy a rác temetőkben is csak 8–10% a tűs sírok aránya.⁴⁷ A temetőt Rác-Schliszka Borbála diplomamunkájában újra feldolgozta. Amennyire a hiányos dokumentáció lehetővé tette, igyekezett egy térképet is szerkeszteni, az egyes sírok helyét minél teljesebben rekonstruálni. Megállapította, hogy a tűs sírok egy sávban, a templomtól kb. 10 méterre északra helyezkedtek el.⁴⁸ Ez alapján egy viszonylag rendezetten temetkező közösséggel számolhatunk a 17. században. Három sírban díszes nagyömbös fejű rezgőtűk is előfordultak. Ez utóbbiak nagy értékük miatt leginkább kincsleletekben szoktak felbukkanni mind a Balkánon, mind magyar területen, néha előfordulnak templom körüli temetőkben, templomok kriptájában is, de a rác temetőkben nem.⁴⁹ Rác-Schliszka Borbála rekonstrukciója alapján a Kaposvár 61-es úti temetőben ezek a sírok egymás mellett, az egyszerű tűkkel eltemetettek sírjai közelében feküdtek.⁵⁰ Úgy tűnik, egy gazdagabb család tagjai temetkeztek a szegényebb délszlávok közelében.

Úgy vélem, ha biztosan nem is jelenthető ki, de felvethető a lehetőség, hogy a Kaposvár-61-es úti temetőben is egy katolikus délszláv csoport temetkezett a korábbi magyar falu temploma mellé.

KÖVETKEZTETÉSEK

A buzsáki Fehér kápolna eredetileg Kölked falu temploma volt. A falu és környező települések pusztulása során a templom romossá válhatott. Az eltűnő falvak helyéhez közel feltűnő Buzsák török kori betelepülés eredménye lehet. A betelepülők jelentős csoportjai katolikus vallású délszlávok voltak. Az ortodox délszlávokkal szemben, akik temetkezéseikkel elkerülték a korábbi katolikus templomokat, az érkező katolikus délszlávok úgy tűnik, legalább néhány helyen ezek mellé a templomok mellé temetkeznek. Azt nem tudjuk, mennyire volt ez a szokás a korszakban elterjedt, lehetséges, hogy csak elvétve fordult elő, és területünkön is csak a hitéletet megszervezni igyekvő, a romos templomok felújítását is szorgalmazó egyházi személyek tevékenységéhez köthető. Buzsák mellett, a Fehér kápolnánál mindenesetre egy olyan jelenségre – katolikus délszláv csoportok betelepülésére – szerezhettünk régészeti bizonyítékokat, amire korábban leginkább csak írott forrásaink voltak.

⁴⁵ BÁRDOS 1978; BÁRDOS 1987; RÁCZ-SCHLISZKA 2021, 77–81.

⁴⁶ WICKER 2008, 92. 746. jegyzet.

⁴⁷ WICKER 2008, 93.

⁴⁸ RÁCZ-SCHLISZKA 2021, 77–79. Ezúttal is köszönöm Rác-Schliszka Borbála segítségét.

⁴⁹ WICKER 2008, 95–96; MÉRAI 2010, 60–61.

⁵⁰ RÁCZ-SCHLISZKA 2021, 79–80.

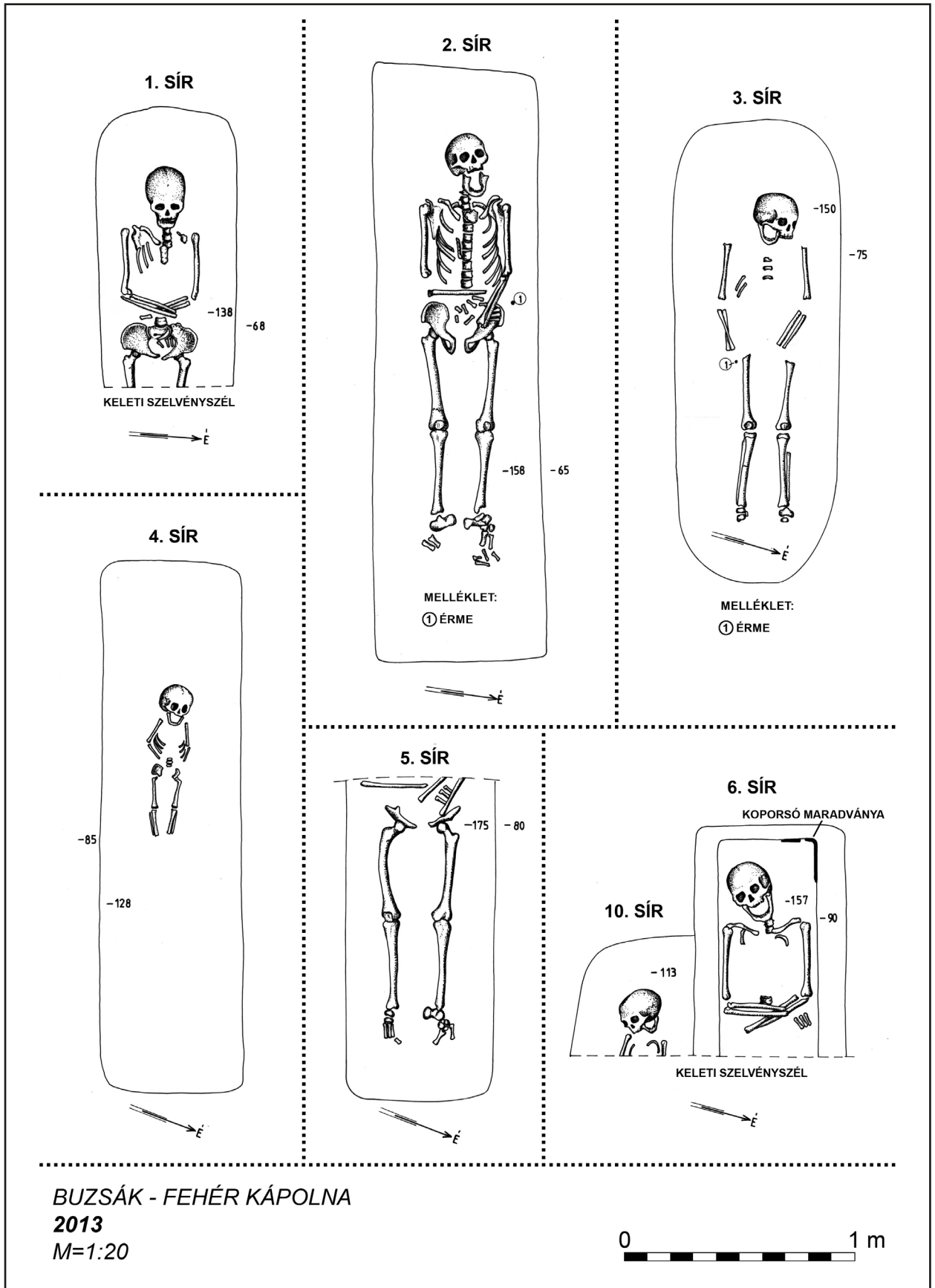
IRODALOMJEGYZÉK

- BÁRDOS 1978 BÁRDOS Edith: Középkori templom és temető Kaposvár határában – Mediaeval Church and Cemetery on the Confines of Kaposvár. *SMK* 3 (1978) 187–234.
- BÁRDOS 1987 BÁRDOS Edith: Középkori templom és temető Kaposvár határában II. – Mediaeval Church and Cemetery in the Vicinity of Kaposvár Part II. *SMK* 8 (1987) 6–82.
- ÇOBAN 2008 ÇOBAN, Erdal: Egy balkáni eredetű népcsoport a koppányi szandzsákban: a vlahok. Az 1570. évi török összeírások alapján – An Ethnic Group from the Balkans in the Koppány Sanjak: the Vlachs (on the Basis of Turkish Registers from 1570). *Aetas* 23/4 (2008) 173–192.
- GAÁL 1982 GAÁL Attila: A Dombóvár-békatói XVI–XVII. századi temető – The 16th–17th Century Cemetery of Dombóvár-Békató. *A szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve X–XI* (1979–1980) [1982] 133–223.
- KERÉKGYÁRTÓ – KNÉZY 1975 KERÉKGYÁRTÓ Adrienne – KNÉZY Judit: A Buzsák környéki színes paraszti hímzés kialakulásának kérdéséhez – On the Question of the Development of Coloured Peasant Embroideries in the Buzsák Region. *SMK* 2 (1975) 119–135.
- KOPPÁNY 1993 KOPPÁNY Tibor: *A Balaton környékének műemlékei*. Budapest 1993. (Művészettörténet-műemlékvédelem III.)
- LÁSZLÓ 2020 LÁSZLÓ Orsolya: *Antropológiai jelentés a Buzsák, Fehér-Kápolna újkori lelőhely csontmaradványairól*. Kézirat, 2020.
- LUKÁCS – B. BENKHARD 1984 LUKÁCS Zsuzsa – B. BENKHARD Lilla: Buzsák, rk. kápolna (ún. Fehér kápolna). *RégFüz* Series I. No. 37 (1984) 104.
- LUKÁCS – BENKHARD 1986 LUKÁCS Zsuzsa – BENKHARD Lilla: Buzsák, Fehér Kápolna. *RégFüz* Series I. No. 39 (1986) 84.
- M. ARADI 2013 M. ARADI Csilla: Erődített középkori kolostorok és templomok kutatása Somogy megyében – The Research of Medieval Fortified Cloisters and Churches in Somogy County. *KRRMK* 1 (2013) 203–216.
- M. ARADI 2016 M. ARADI Csilla: *Somogy megye Árpád-kori és középkori egyházszerkezetének rekonstrukciója. Somogy megye középkori templomainak adattára*. Kaposvár 2016.
- MAGYAR – NOVÁKI 2005 MAGYAR Kálmán – NOVÁKI Gyula: *Somogy megye várai a középkortól a kuruc korig – Castles in the Middle-Ages in the Province of Somogy*. Kaposvár 2005.
- MÉRAI 2010 MÉRAI, Dóra: “The True and Exact Dresses and Fassion”. *Archaeological Clothing Remains and their Social Context in Sixteenth and Seventeenth-Century Hungary*. Oxford 2010. (BAR International Series 2078.)
- MOLNÁR 2000 MOLNÁR Antal: Az andocsi jezsuita misszió (1642–1684) (Adatok a hódolt Dunántúl egyháztörténetéhez) – The Mission of the Jesuits in Andocs (1642–1684). *Levéltári Közlemények* 71 (2000) 5–29.

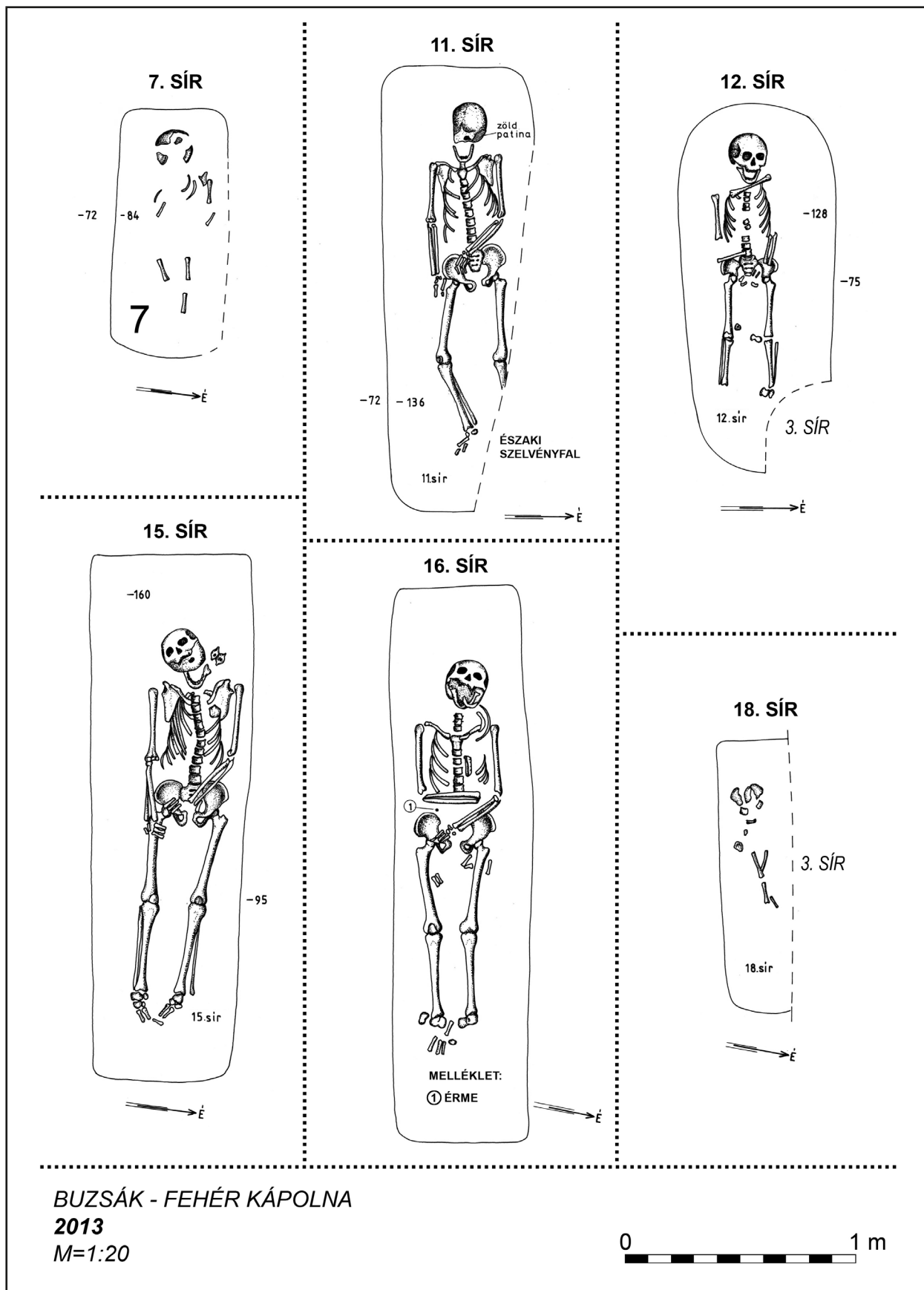
- MOLNÁR 2016 MOLNÁR István: Török kori temetőrészlet Kaposváron – Turkish Era Cemetery in the Vicinity of Kaposvár. *KRRMK* 4 (2016) 235–246. DOI: 10.26080/krrmkozl.2016.4.235
- MÜLLER 1975 MÜLLER Róbert: A fonyódi járás középkori településhálózata – Das mittelalterliche Ansiedlungsnetz des Fonyóder Bezirkes. *Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv* 6 (1975) 35–64.
- NAGY 1978 NAGY Lajos: A Császári Udvari Kamara pécsi prefektúrájához tartozó terület 1687-ben – Zu der Pécs-Präfektur der kaiserlichen Hofkammer gehörende Gebiet im 1687. *Baranyai Helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve* 1978 [1979] 15–55.
- RÁCZ-SCHLISZKA 2021 RÁCZ-SCHLISZKA Borbála: *A kaposvári 61-es úti középkori és kora újkori temető leletanyagának régészeti értelmezése*. Szakdolgozat, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. Kézirat, 2021.
- RITOÓK 2010 RITOÓK Ágnes: A templom körüli temetők régészeti kutatása – The Archaeological Researching of Churchyards. In: *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon II.* Szerk. Benkő Elek – Kovács Gyöngyi. Budapest 2010, 473–494.
- SOMOGYI 2000 SOMOGYI Krisztina: Előzetes jelentés a Kaposvár-61-es út elkerülő szakasz 1. számú lelőhelyén végzett feltárásról – Preliminary Report of the Excavation of Site No. 1 Situated on the Encircling Section of Road 61 around Kaposvár. *SMK* 14 (2000) 245–250.
- SZABÓ 1987 SZABÓ Tünde: *Buzsák – Tájház*. Budapest 1987. (Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára 298.)
- SZAKÁLY 1975 SZAKÁLY Ferenc: Kaposvár a török időkben. In: *Kaposvár. Várostörténeti tanulmányok*. Szerk. Kanyar József. Kaposvár 1975, 93–138.
- SZITA 1993 SZITA László: *Somogy megyei nemzetiségek településtörténete a XVIII–XIX. században – The Settlement History of the Minorities of Somogy Comitatus in the 18th–19th Centuries*. Kaposvár 1993. (Somogyi Almanach 52.)
- TÍMÁR 2016 TÍMÁR Péter: *A Győr nembeli Szerdahelyi család története, birtokai és okmánytára*. Szeged 2016.
- TÍMÁR 2019 TÍMÁR Péter: *Magyarország középkori településeinek és egyházainak topográfiai adattára I–VI*. Szeged 2019.
- WICKER 2008 WICKER Erika: *Rácok és vlahok a hódoltság kori Észak-Bácskában – Rác and Vlach People in the Northern-Bácska Region during the Turkish Rule*. Kecskemét 2008.

RÖVIDÍTÉSEK

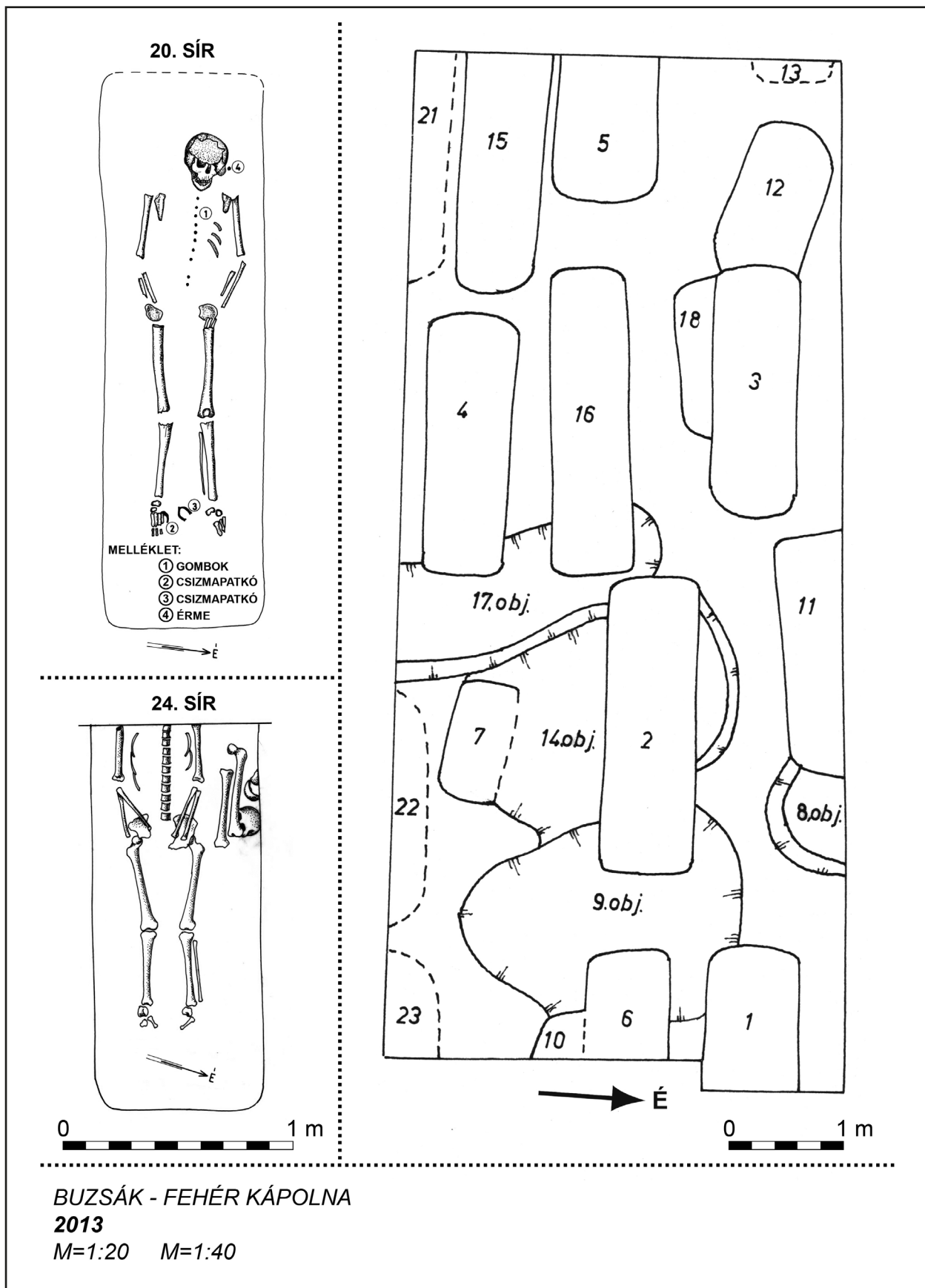
ÉNy	északnyugat
DK	délkelet
K	kelet
KRRMK	A Kaposvár Rippl-Rónai Múzeum Közleményei, Kaposvár
Ny	nyugat
RégFüz	Régészeti Füzetek, Budapest
SMK	Somogyi Múzeumok Közleményei, Kaposvár

1. tábla. Az 1-6. sír

2. tábla. A 7., 11., 12., 15., 16., 18. sír

3. tábla. 20., 24. sír. Összesítő térkép a feltárt területről

4. tábla. 1–4: A feltáráson talált érmék; 5–6: A 20. sírban talált csizmapatkók; 7–8: A 20. sírban talált gombok

Detail of an Early Modern Cemetery in the Vicinity of Buzsák

The study presents the 17th-century cemetery excavated next to the medieval church known as *Fehér-kápolna* ('White Chapel'), south of Buzsák. Around the church of Felső-Kölked, which was destroyed at the beginning of the Ottoman period, a new community started to bury their dead and the ruinous church must have also been restored by them. The graves in the early modern cemetery, roughly arranged in rows, disturbed medieval burials and late medieval pits. The grave goods included shank buttons and boot-heel mounts. The graves did not cut each other, but the children were often buried in the graves of adults subsequently. Written sources inform us about the Catholic South Slavs living in the region from the 17th century onwards. Based on the grave goods and the anthropological analysis of the bones, we can link the burials to this group. In contrast to Eastern Orthodox South Slavs, who did not bury their dead near the old Catholic church buildings, the arriving Catholic South Slavs seem to have buried next to the churches; at least, in some places. It is uncertain how widespread this custom was in the era; it is possible that this only occurred sporadically. In the area discussed, it can only be associated with the activities of clergymen seeking to organise religious life and advocating the renovation of ruined churches.

Deo groblja iz ranog novog veka na periferiji Bužaka

Studija obrađuje jedan deo groblja iz 17. veka koji je otkriven pored srednjovekovne crkve, poznate kao Bela kapela, i nalazi se južno od mesta Bužak. Pojavila se nova zajednica koja je svoje mrtve počela da sahranjuje u blizini crkve u Felše-Kelkedu, koja je uništena početkom turske ere, pa je vrlo verovatno da su upravo oni obnovili razrušenu crkvu. Grobovi ranonovovekovnog perioda, grubo poređani u redove, oštetili su srednjovekovne grobove i jame kasnog srednjeg veka. Među njihovim nalazima pronađena su dugmad sa malom petljom i potkovice za obuću. Grobovi se ne ukrštaju ali su deca u više navrata naknadno sahranjena u grobove odraslih. Pisani izvori govore o katoličkim Južnim Slovenima koji su živeli u tom regionu od 17. veka. Na osnovu nalaza pronađenih u grobovima i antropološkog pregleda kostiju ovu vrstu sahranjivanja možemo povezati sa tom grupom. Za razliku od pravoslavnih Južnih Slovena, koji su prilikom sahranjivanja izbegavali okolinu nekadašnje katoličke crkve, čini nam se da su pridošli Južni Sloveni katolici makar u nekim mestima sahranjivani upravo pored tih crkava. Ne znamo koliko je ovaj običaj bio rasprostranjen u to doba, moguće je da se javljao samo u retkim prilikama, a moguće je i da se vezuje isključivo za delatnost crkvenih osoba koje su pokušavale da organizuju verski život i obnovu porušenih crkava.

